

ŽMOGUS, GYVENĘS RŪPESČIU, KAD LIETUVIAI BŪTŲ SAVIMI

2023 metų gruodžio 18 dieną, baigdamas 90-uosius gyvenimo metus, mirė, o gruodžio 21 dieną Vilniaus Antakalnio kapinių Kovo 11-osios Akto Signatarų kalnelyje su kuklia palyda buvo palaidotas Bronislovas Genzelis (draugų ir artimųjų vadintas Broniumi), mano galva, viena iš labiausiai dabartinei Lietuvai ir lietuvių tautai nusipelnusių istorinių asmenybių, priskirtinų prie Kovo 11-osios Lietuvos tėvų-gimdytojų. Klasikinio universitetinio pasaulio (pastaruoju metu nykstančio) žmogus – filosofijos ir kultūros istorikas, profesorius, tautos švietėjas ir ugdytojas, o kartu nestandartinis visuomenės ir politikos veikėjas, ne valdžiažmogis, tiesos ir teisingumo riteris. Vien jo eitų pareigų ir atliktų darbų išvardijimas netilptų į puslapį. Bronislovo Genzelio asmenybėje ir akademinė veikla, ir visuomeninis politinis veikimas sudarė savotišką simbiozę. Abi šias veiklos puses jungė vienas garsiai nedeklaruotas istorinio strateginio lygmens tikslas – ugdyti žmogaus ir tautos (lietuvių tautos) kultūrinės galias, politinį sąmoningumą ir dorą.

Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) bendruomenei velionis svarbus tuo, kad nuo 1997 metų buvo jos narys: Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros profesorius, šio fakulteto tarybos, o vėliau ir universiteto Senato narys ir, be kita ko, žurnalo „Darbai ir dienos“ redakcinės kolegijos narys. 2010 metais jam buvo suteiktas VDU garbės profesoriaus vardas.

Apskritai profesorius buvo spalvingos, ne tik tyrinėtojo, bet ir rašytojo plunksnos besiprašančios biografijos žmogus.

Bronislovas (kai kuriuose gyvenimo aprašymuose (CV) savo vardą nurodo esant Bronislavu) Genzelis gimė 1934 metų vasario 16 dieną Aukštadvaryje Kosto ir Juzefos (Arlauskaitės) Genzelių šeimoje. Motina buvo kilusi iš netolimo Karapolio kaimo, kur kaip kraigtį gavo 12 ha žemės. Tėvas gimė 1901 metais Aziorų miestelyje

(dabartinė Baltarusija), netoli Gardino. Pirmojo pasaulinio karo metais jis su besitraukiančia Rusijos kariuomene buvo evakuotas į Rusijos gilumą. Iš Rusijos, jau virtusios sovietine, į Lietuvą grįžo 1921 metais. Apsigyveno Aukštadvaryje, mat gavo darbą Vladislovui Mongirdui ir jo žmonai Elenai (iš Malevskių) priklausančiame Aukštadvario dvare. 1930 metais Kostas Genzelis įstojo į pagrindinę, iš Maskvos vairuojamą, Lietuvos komunistų partiją. Tad, Lietuvą okupavus, o po to ir aneksavus Sovietų Sąjungai, 1940 metų rudenį jis buvo paskirtas Trakų apskrities Vykdomojo komiteto pirmininku. Genzelių šeima persikėlė gyventi į Kaišiadoris – tuometinį apskrities centrą. 1941 metų pavasarį jiems gimė dar vienas vaikas – dukra Albina. Kai 1941 metais birželio pabaigoje Vokietija užpuolė Sovietų Sąjungą ir sovietai buvo priversti bėgti iš Lietuvos, su jais pasitraukė ir Kostas Genzelis, palikęs žmoną su dviem vaikais Lietuvoje. Greitai jis atsidūrė sovietinėje kariuomenėje, buvo paskirtas bataliono politiniu komisaru. Bet, Broniaus Genzelio pasakojimu, kariavo neilgai, pateko į vokiečių nelaisvę ir, matyt, atsidūrė belaisvių stovykloje, įkurtoje okupuotos Prancūzijos teritorijoje, iš kurios pabėgo ir įsitraukė į pagrindinį prancūzų pasipriešinimo judėjimą. Į sovietų reaneksuotą Lietuvą Kostas Genzelis grįžo 1946 metais.

Per vokiečių okupaciją Juzefa Genzeliene su abiem vaikais, matyt, saugumo sumetimais paliko Kaišiadoris ir prisiglaudė pas vyro brolių Alytuje. Čia 1942 metais Bronius Genzelis pradėjo lankyti pradžios mokyklą. 1946 metais Genzeliene su vaikais grįžo į Kaišiadoris, kur po penkerių metų pertraukos atsiradęs vyras buvo paskirtas Kaišiadorių lentpjūvės ir malūno direktoriumi. Tačiau vyras grįžo pasiligojęs ir greitai, 1948 metais, mirė. Po kurio laiko Juzefa Genzeliene ištekėjo antrą kartą ir tapo Gončaroviene.

Kaišiadoryse Bronius pradėjo krimsti vidurinį mokslą. Mokslas sekėsi gerai, vidurinę mokyklą (joje tuo metu mokėsi ir porą metų vyresnis Algirdas Mykolas Brazauskas) baigė 1954 metais sidabro medaliu. Augęs komunisto šeimoje Bronius neturėjo abejonių dėl stojimo į komjaunimo organizaciją. Mokykloje tapo komjaunimo aktyvistu, rašė ne tik į sienlaikraštį, bet ir į rajoninę spaudą, buvo jaunųjų literatų būrelio pirmininkas.

Jau mokykliniais metais išryškėjo Broniaus Genzelio kaip principingo ir veiklaus kovotojo, nesitaikstančio su neteisybe, charakteris. Jo paties pasakojimu, praėjus daugeliui metų, 1953 metais, baigiant 10 klasę, mokyklą sujaudino daug kam netikėtas įvykis – iš komjaunimo buvo pašalinta viena mergaitė neva už tai, kad stodama į šią organizaciją nusišėpė, jog jos tėvas vokiečių okupacijos metais tarnavo policijoje, nors iš tikro jis buvo miręs anksčiau. Bronius su draugu išsiaiškino, kad mergaitės pašalinimą iš komjaunimo „suorganizavo“ vienas komjaunimo rajoninio komiteto veikėjas, keršijęs už tai, kad mergaitė atsisakė su juo draugauti. Bronius Genzelis savo ruožtu parengė kolektyvinį mokyklos komjaunuolių laišką Lietuvos

komjaunimo Centro komitetui (toliau – CK) ir apskundė šį rajoninio komjaunimo komiteto sprendimą. Kaip tuomet buvo įprasta, Lietuvos komjaunimo CK paprašė skundą išnagrinėti aukštesnės rajono valdžios, o ši nutarė „pamokyti“ skundo iniciatorius – Bronius Genzelis ir jo draugas buvo pašalinti iš komjaunimo ir mokyklos. Vis dėlto neilgam – komjaunimo CK atsirado žmonių, kurių dėka Bronius Genzelis buvo sugražintas ir į komjaunimą, ir į mokyklą.

Baigęs mokyklą jis nutarė studijuoti istoriją Vilniaus universitete. Nuvykęs į Vilnių sutiko tą pačią komjaunimo CK darbuotoją, kurios dėka laimėjo prieš rajono valdžią. Mergina papasakojo, kad turėdamas mokyklos baigimo su sidabro medaliu atestatą jis gali pabandyti stoti į Maskvos universitetą. Po Josifo Stalino mirties buvo daug lengviau stoti į Maskvos aukštąsias mokyklas vadinamųjų sąjunginių respublikų ir netgi užsienio šalių piliečiams. Juolab kad baigusiems vidurinį mokslą aukso arba sidabro medaliu tuomet nereikėjo laikyti stojamųjų egzaminų. Pakako pokalbio su stojančiuoju, kad būtų patikrintas bendras išprusimas ir tinkamumas pasirinktai studijų specialybei. Bronius Genzelis patarimo paklausė ir sėkmingai įstojo į Maskvos universitetą studijuoti, bet ne istorijos, o filosofijos istorijos. Mat Kaišiadoryse buvo skaitęs vieną Platono knygą, kurią rado besimėtančią tuomet apleistose buvusios Kaišiadorių vyskupijos bibliotekos patalpose.

Kaip ir mokslas vidurinėje mokykloje, studijos Maskvos universitete Broniui Genzeliui sekėsi gerai. Aktyviai įsitraukė į studentų formalų bei neformalų gyvenimą. Tapo studentų profsąjungos veikėju, pastebima ir autoritetą turinčia figūra tarp studijuojančių. Įgijo nemažai draugų, kai kurie buvo atvykę iš užsienio. Tarp jų buvo ir islandas Jónas Baldvinas Hannibalssonas, kuris bemaž po keturiasdešimties metų su broliu daug nuveikė, kad Islandija taptų pirmąja šalimi, pripažinusia atkurtą Lietuvos valstybės nepriklausomybę. 1956 metais Bronius Genzelis pasiūlė Maskvoje studijuojantiems studentams iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos įkurti organizaciją „Baltikum“. Tiesa, ši organizacija apsiribojo menine saviveikla, bet ir neformalus bendravimas tarp panašų istorinį likimą patyrusių kraštų studentų nemažai reiškė.

Studijų atmosfera Maskvoje postalininiu laikotarpiu buvo kur kas liberalesnė, o studentiškas gyvenimas gerokai turiningesnis nei tuo metu Lietuvoje. Jau vien dėl to, kad sovietinės imperijos centre studijavo palyginti nemažai užsieniečių. Žinoma, ir pats studijų lygis Maskvoje buvo aukštesnis nei Lietuvoje, kuri baigiantis Antrajam pasauliniam karui neteko didžiosios turėto intelektualinio potencialo dalies.

Daugumą Maskvos studentų, tarp jų ir Bronių Genzelį, 1956 metais sukrėtė įvykiai Vengrijoje, kur sovietų tankai kraujyje paskandino vengrų tautos siekį nusimesti totalitarinį komunistinį režimą. Tačiau susvyravusį Broniaus Genzelio tikėjimą sovietinės sistemos liberalizacijos galimybe atgaivino, kaip jis pats vėliau teigė, ugninga tuometinio SSRS vadovo Nikitos Chruščiovo kalba, pasakyta metų

pabaigoje Maskvos universiteto studentams. Šios kalbos paveiktas Genzelis įstojo į Komunistų partiją.

1959 metais sėkmingai baigęs Maskvos universitetą Bronius Genzelis grįžo į Lietuvą – buvo paskirtas Šiaulių pedagoginio universiteto dėstytoju. Šiame mieste sutiko ir savo gyvenimo meilę – nuo Dusetų kilusią, Kauno politechnikos institutą baigusią statybų inžinierę Apoloniją Gruodytę, su kuria laimingas gyveno iki pat jos mirties 2014 metais. Vaikų pora neturėjo.

Šiaulių pedagoginis institutas buvo ne ta vieta, kurioje Bronius Genzelis matė savęs realizavimo perspektyvą. 1961 metais jis įstojo į Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos instituto aspirantūrą, kurią baigęs pradėjo dėstyti Vilniaus universitete. Jo pagrindinis dėstomas kursas buvo visuotinės filosofijos istorija su įterpiamais pasakojimais apie Lietuvos filosofinės ir visuomeninės minties atstovus. Šį kursą 1974 metais teko išklausti ir šių eilučių autoriui. Nors dideliais retoriniais gebėjimais dėstytojas nepasižymėjo, bet paskaitos buvo gyvos ir turiningos, dėl to mėgstamos studentų, juolab kad dėstytojas tarp studentų garsėjo geranoriškumu. Vėliau jis parengė ir skaitė Lietuvos kultūros istorijos kursą.

Sparčiai kopė mokslinės pedagoginės karjeros laiptais. 1965 metais, t. y. metams tepraėjus po kandidato (dabar būtų daktaro) disertacijos apgynimo, gavo mokslinį pedagoginį docento vardą. 1972 metais išleido nedidelę, bet konceptulią knygą „Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje“, kurioje susistemino ir per plačiai interpretuojamą filosofinį „švietimo“ sąvokos konceptą aptarė XIX amžiaus Lietuvos filosofinę ir visuomeninę mintį. Nors knyga užkliuvo vietiniams komunizmo ortodoksams, stropiems ir piktybiškai kitamincių atžvilgiu nusiteikusiems sovietinės marksizmo atmainos adeptams, kaip neva parašyta iš maskuojamo lietuviško nacionalizmo pozicijų ir laikantis kautskiškos (t. y. Vakarų socialdemokratijai būdingos), o ne lenininės marksizmo interpretacijos, bet turėdamas draugų Maskvoje Bronius Genzelis šį puolimą atrėmė. 1974 metais šios knygos pagrindu Vilniaus universitete apgynė filosofijos mokslų daktaro (dabar būtų habilituoto daktaro) laipsnį ir po dvejų metų gavo profesoriaus vardą.

Sparčiai pasiekęs mokslinės pedagoginės karjeros viršūnę Bronius Genzelis nesiveržė į akademinės valdžios postus. Dar septinto dešimtmečio pabaigoje jis kartu su Romualdu Ozolu, talkinant Antanui Rybeliui, ėmėsi veiklos, kurią galima pavadinti lietuvių nacionalinės kultūros intelektualinių pamatų stiprinimo strategija. Lietuvių kalba pradėjo leisti pirmąjį, aktualioms tautos kultūros problemoms skirtą mokslinį filosofinį žurnalą (ne akademinį straipsnių rinkinį) „Problemos“, ėmėsi organizuoti daugiatomės pasaulio filosofijos chrestomatijos lietuvių kalba rengimą ir leidimą (išėjo šeši tomai), su bendraminčiais pasiekė, kad Vilniaus universitete prie psichologijos specialybės atsirastų filosofijos studijų specializacija. Tautos

likimui neabejingai inteligentijos daliai daug davė Broniaus Genzelio ir Romualdo Ozolo inicijuotų legalių ar pusiau legalių diskusijų klubų veikla.

Nors šiai veiklai laisvai plėtotis buvo trukdoma, tačiau visiškai jos užgniaužti sovietinė valdžia nesugebėjo. Tad nieko nuostabaus, kad Genzelis ir Ozolas su savo mokiniais ir sekėjais 1988 metais tapo bene pagrindine jėga, kurios pastangomis ir susibūrė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Taip per metus atsirado ryžto pamėginti ir taikiu demokratiniu keliu atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę. Kad šiame kelyje kliūtimi netaptų Sovietų Sąjungos komunistų partijos Lietuvos partinė organizacija, turėjusi per 200 tūkstančių narių, 1989 metais kilo idėja paversti ją nuo Maskvos nepriklausoma partija, šios idėjos įgyvendinimo šalininkų lyderiu tapo Bronius Genzelis. Iki metų pabaigos idėja buvo įgyvendinta. Rimtesnės jėgos, kuri imtųsi veikti prieš Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, pačioje Lietuvoje neliko.

1989–1996 metais Bronius Genzelis veikė kaip aktyvus profesionalus politikas, tačiau į vadovaujančius postus nesiveržė. Tiek Sąjūdyje, tiek parlamentinėje veikloje buvo neabejotinas autoritetas, aktyvus kovotojas prieš pradėjusias ryškėti autoritarizmo, partinio egoizmo ir socialinio neteisingumo bei nejautrumo tendencijas. Deja, atkūrus nepriklausomybę, politinės riterystės principai nebuvo populiarūs.

1996 metų pabaigoje likęs už profesionaliosios politikos borto Bronius Genzelis nutarė grįžti į akademinės veiklos barus, bet ne į Vilniaus universitetą, o į VDU. Nuo 1997 metų, kai jį išrinko, iki 2010-ųjų buvo VDU HMF Istorijos katedros profesorius. Dėstė labai populiarių tarp studentų Lietuvos kultūros istorijos kursą, taip pat politinės filosofijos bei politinių ir socialinių teorijų raidos Lietuvoje kursus, vadovavo bakalaurantų ir magistrantų darbams, buvo daktaro disertacijų vadovas ir oponentas. Rašė ne tik akademinės paskirties veikalus, bet ir knygas, gvildenančias visuomeninio ir politinio gyvenimo, kuriame pačiam teko dalyvauti, peripetijas. 2008 metais už mokslinius darbus gavo Lietuvos mokslo premiją. Kartu, kol sveikata leido, vilko didžiulę visuomeninių politinių pareigų ir įsipareigojimų našta.

2014 metais, kai neteko žmonos ir atsirado sveikatos problemų, Broniaus Genzelio padėtis buvo nepavydėtina. Bet ir šį kartą likimas jam buvo maloningas – 2017 metais davė antrą žmoną, žymiai jaunesnę Mėnulę Muldarytę, kuri, kaip pati per vyro laidotuves sakė, buvo ir žmona, ir gydytoja, ir vairuotoja, ir sekretorė. Tad profesorius iki paskutinių gyvenimo dienų jautėsi laimingas, nepraradęs domėjimosi visuomeniniu gyvenimu, Lietuvos ir pasaulio likimu, palaikė ryšius su dar gyvais likusiais bendražygiais ir bendraminčiais, taip pat ir jaunesniais gerbėjais.

Neabejoju, kad Bronislovo Genzelio darbai ir veikla, apskritai jo gyvenimas, ateityje sulauks tyrinėtojų, gal ir rašytojų dėmesio.

Antanas Kulakauskas